

FAN, TA'LIM VA AMALIYOT INTEGRATSIYASI

ISSN: 2181-1776

F. A. Rahmatova¹, Z. B. Akramova²

¹ Pedagogika Fanlari Bo'Yicha Falsafa Doktori (PhD), Dotsent

² Magistr Jizzax davlat pedagogika institute

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING MANTIQUIY TAFAKKURLARINI SHAKLLANTIRISHNING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

Annotatsiya

Ushbu maqolada tafakkur va tafakkur shakllari haqida qisqacha ma'limot berilgan hamda bir necha psixologlarning fikrlari bayon etilgan. Shuningdek, matematika darslarida boshlang'ich sinf o'quvchilarining mantiqiy fikrlash qobiliyatlarini o'stirishda mantiqiy masalalarni qo'llash orqali bolalarning mantiqiy tafakkurini shakllantirishga doir 2-sinf matematika darsidan 1 soatlik dars ishlanma ham keltirilgan.

Kalit so'zlar: Tafakkur, tafakkur shakllari, tushuncha, hukm, xulosa, tahlil qilish, umumlashtirish, taqqoslash, mavhumlashtirish, aniqlashtirish, fikrlash, mantiqiy masala, sonli bog'lanish.

Muhtaram Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyev ta'kidlaganidek: "Matematika hamma fanlarga asos. Bu fanni yaxshi bilgan bola aqlli, keng tafakkurli bo'lib o'sadi, istalgan sohada muvaffaqiyatli ishlab ketadi".

O'quvchilarning fikrlash qobiliyatini rivojlantirishga o'rgatish jamiyat hayotida tub burilishlarni amalga oshiradi. Negaki mamlakatimizda yuksak e'tiqodli, mustaqil fikrli, tashabbuskor, yuqori malakali mutaxassislarga katta ehtiyoj bor.

O'quvchilarning shaxsiy sifatlarini tarkib toptirishda o'quv predmetlarining o'rni beqiyos. Bu borada, ayniqsa, matematika ta'limi zimmasiga katta mas'uliyat tushadi. Darslik asosan o'quvchilarda matematik bilim, tasavvur, tafakkur, mantiqiy va mustaqil fikrlashni rivojlantirishga qaratilgan bo'lib, ularning imkoniyatlari, yoshi, individual xususiyatlari,

XXI asr ko'nikmalariga ega bo'lishlarini inobatga olgan holda yozilgan. Topshiriqlar soddadan murakkabga tomon spiralsimon tarzda rivojlanib boradi.

Insonning dunyoni anglashi, tushunishi, unga ongli munosabatda bo'lishi kabi bilish jarayonlarini tafakkur yuritish, fikrlash jarayoni deyish mumkin. Fikrlash jarayonlarining psixologik asoslarini psixolog V.Karimova tahlil qilgan. U: fikrlash inson miyasi faoliyatidir, – deb ko'rsatadi va fikriy operatsiyalarni quyidagicha tahlil qiladi. Eng elementar harakatlarni rejalashtirishdan tortib, murakkab muammolarni hal etishga qaratilgan operatsiyalar hammasi miyada sodir bo'ladi. Miya faoliyati bilan fikrlash faoliyati o'zaro uzviy bog'liqdir.

Normal insonni fikrsiz tasavvur qilib bo'lmaydi. Har on, har daqiqada inson miyasi qandaydir fikrlar bilan band. Ularni tartibga solish, keragiga qaratish, ichki yoki tashqi nutq yordamida uni yechish - fikrlash jarayonidir.

Tafakkur yoki fikrlashning quyidagi shakllari yoki mahsuli mavjud:

Tushuncha - tafakkurning shunday shakli yoki mahsuliki, u narsa va hodisalarning eng umumiy va xarakterli xususiyatlarni o'zida aks ettiradi. Ular umumiy, juz'iy, konkret yoki mavhum bo'lishi mumkin.

Hukm - atrofdagi narsa, hodisalar o'rtasidagi bog'liqlikni aks ettiradi. Hukmlar bizning nutqimizda har kuni juda ko'p ishlatiladi va ular tabiatan turli bog'liqliklarni tasdiqlaydi, inkor qiladi, rost yoki yolg'on bo'ladi.

Xulosalar - mantiqiy tafakkurning yana bir shakli bo'lib, ular fikrlar, hukmlar va tushunchalar o'rtasidagi bog'lanishlardan yangi fikrlarni keltirib chiqarishni nazarda tutadi.

Tahlil qilish, mavhumlashtirish, aniqlashtirish, taqqoslash, umumlashtirish kabi operatsiyalar fikrlash jarayonini tashkil etadi. Quyida ularning har biri ustida to'xtalib o'tamiz.

Tahlil qilish - bu muammoni fikran qismlarga ajratishdir.

Umumlashtirish - alohida qismlarni yoki elementlarni fikran bir butunga birlashtirib o'rganishdir.

Ta'lim bosqichlarining murakkablashib borishi bilan o'quvchilarda tahlil qilish va umumlashtirish darajasining oshishi kuzatiladi. Tahlil qilish sekin-asta ko'rgazmali-amaliylikdan ko'rgazmali va mantiqiy yakun tomon rivojlanadi.

Taqqoslash - o'xshashliklar va tafovutlarni topish orqali bilish obyektlarini qiyoslash demakdir. Bu operatsiya boshqa barcha fikriy operatsiyalar asosida yotadi.

Mavhumlashtirish - bilish obyektining bir xususiyatini ajratib olib, boshqasini chiqarib tashlashdan iborat fikriy operatsiyadir. Bu xususiyatlar o'rganilayotgan predmet va hodisalarning «ichiga» kirishga imkon beradi.

Boshlang'ich sinflardan o'quvchilarning mavhumlashtirish qobiliyati namoyon bo'ladi. Ta'lim jarayonida o'qituvchi rahbarligida bu qobiliyat rivojlanadi, mavhumlashtirish shakli ham murakkablashadi – hissiy ko'rgazmalilikdan fikr yuritishga o'tiladi hamda tushunchaga aylanadi.

Aniqlashtirish - mavhumlashtirishga yaqin fikriy operatsiya, u umumiydan xususiyya o'tish, natijada uning turli xususiyat va belgilarini topish orqali namoyon bo'ladi.

Mavhumiylik va aniqlashtirish birligi muammoni o'rganish jarayonida o'rnatiladi. Bu birlik o'zaro munosabatga fiziologik asos - ikkinchi signal tizimiga ega. Bilimni chinakam egallashga mavhum tushunchalar va dalillar aniqlashtirilgandagina erishiladi.

Boshlang'ich sinf ta'limi jarayonida fikrlash qobiliyatini aniqlashtirish ikki shaklda olib boriladi:

1. hissiy - ko'rgazmali vositalar (matnlar, rasmlar, jadvallar) asosida;
2. so'z orqali - mavhum shaklda (hikoya qilish, tushuntirish, maxsus topshiriqlarni hal etish).

Fikrlash faoliyatiga konkret ta'rif beradigan bo'lsak.

F i k r l a s h - bu inson sezgi organlari va aqliy faoliyatining birligi natijasi o'laroq, mustaqil ravishda tahlil qilish, umumlashtirish, induktiv va deduktiv xulosalar chiqarish, taqqoslash, aniqlashtirish, mavhumlashtirish kabi fikriy operatsiyalardan foydalangan holda amalga oshiriladigan aqliy faoliyatdir.

Quyida 2-sinf matematika fanidan 1 soatlik dars namunasini keltiramiz.

Dars mavzusi: Sonlar va shakllar ketma-ketligini mantiqiy davom ettirish

Darsning maqsadi:

Ta'limiy: sonlar va shakllar ketma-ketligining tuzilish qonuniyatini aniqlaydi, ularni to'ldiradi va mantiqan davom ettiradi. **M2.SA.22:** Sonlar va shakllarning mantiqiy ketma-ketligini topadi va davom ettiradi, qonuniyatini aniqlaydi.

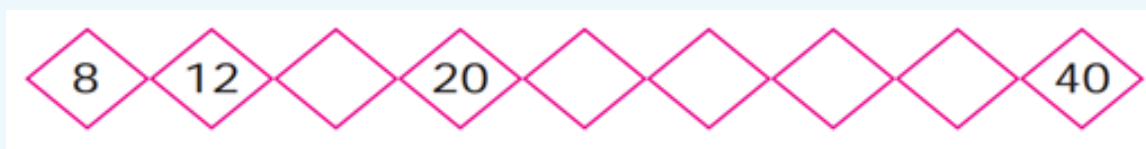
Tarbiyaviy: o'quvchilarni jamoada ishlashga o'rgatish.

Rivojlantiruvchi: o'quvchilarda mantiqiy fikrlash ko'nikmalarini shakllantirish.

Har qanday sonlar va shakllar ketma-ketligida mantiqiy qonuniyat bo'ladi. Shu qonuniyatni topish maqsad qilinadi. Bu kabi topshiriqlar o'quvchilarda mantiqiy fikrlash ko'nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi. Darsni maktab hovlisida o'tkazish tavsiya qilinadi. Asfaltga oldindan shakllarning ketma-ketligi chiziladi. Bu ketma-ketlikni o'quvchilarning o'zlari chizib ko'rsatishsa, maqsadga muvofiq. Modellar, pazllar yordamida ketma-ketlik tuzish mumkin.

1. Sonlar qatorini davom ettiramiz.

Ketma-ketlikdagi sonlarni topish uchun 1- va 2-sonlarga e'tibor beramiz. Nechtaga ortmoqda? 12 soni 8 sonidan 4 taga ortiq. Demak, 12 sonidan keyingi sonni topish uchun 12 soniga 4 sonini qo'shamiz. Bu son 16. Qolgan sonlar ham shu tartibda topiladi.

2. Ketma-ketlik asosida ifodalar tuzamiz va ifodalarning qiymatini topamiz.

$56 - 25 = 31 \quad 31 + 45 = 76$

$76 - 45 = 31 \quad 31 + 14 = 45$

$45 - 31 = 14 \quad 14 + 52 = 66$

$66 - 32 = 34$

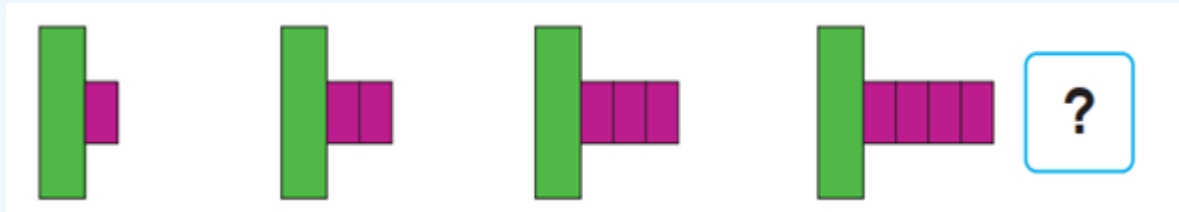
IPT**“Ketma-ketlikni top” o‘yini**

Sinf jamoasi 3 guruhga bo‘linadi. Har bir guruhga 3-topshiriqdagi shakllar tarqatiladi. Qaysi guruh uni tez va to‘g‘ri bajarsa, shu guruh g‘olib hisoblanadi va rag‘batlantiriladi.

3. Keyingi shaklni topamiz va chizamiz. Natijalarni chizamiz.

1. Ketma-ketlikni aniqlaymiz: 2 ta doiracha, 1 ta to‘g‘ri to‘rtburchak, 2 ta doiracha 1 ta to‘rtburchak. Topilishi lozim bo‘lgan shakldan oldin 2 ta doiracha. Demak, keyingi shakl to‘rtburchak.

2. Qizil to‘rtburchaklarga e‘tibor beramiz: bittadan ortib bormoqda, yashil to‘rtburchak o‘zgarmagan.

4. Avval hisoblaymiz, so‘ngra taqqoslaymiz.

$45 + 37 > 50 + 10 \quad 82 > 60$

$52 - 29 > 45 - 38 \quad 23 > 7$

$61 + 19 > 72 - 12 \quad 80 > 60$

$68 - 59 < 91 - 68 \quad 9 < 23$

Uyga vazifani bajarishlari uchun o‘qituvchi tomonidan o‘quvchilarga tushuntiriladi, ko‘rsatma, yo‘llanma beriladi.

5. Chiziqchalar o‘rniga mos shakllarni chizamiz va bo‘yaymiz. Jami nechta shakl chizish lozim?

Xulosa qilib shuni aytishimiz mumkinki, yuqorida keltirilgan materiallar o'zining qiziqarliligi, tuzilishi bilan bolalarga yaqindir. Boshqotirmalar, matematik mantiqiy masalalar o'quvchilarni shunday sharoitga soladiki o'quvchilar o'ylashga, fikr yuritishga majbur bo'ladilar. Dars jarayonida o'quvchilarda hosil bo'lgan ijobiy his – tuyg'ular ularga aqliy qobiliyatlarni shakllantirishda asosiy shartlardan biri bo'lib hisoblanadi. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining matematik tafakkurini shakllantirishga qaratilgan sistemali ravishda olib borilgan ishning ijobiy natija berishi mantiqiy tafakkurning shakllanishiga olib keladi.

Boshlang'ich sinf o'qituvchilari hamda oliy ta'limning bitiruvchi kurs talabalariga ushbu maqoladan foydalanishni tavsiya beramiz.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Prezident Shavkat Mirziyoyev olimlar, ilmiy-tadqiqot muassasalari rahbarlari va ishlab chiqarish sektori vakillari bilan uchrashuv. 31.01.2020 y.
2. Кларин М.В. Педагогическая технология в учебном протсесе. – М.: “Знание”, 1989 г. С. 75.
3. Nishonova Z.T. Oliy maktab psixologiyasi. Toshkent, 2003y.
4. Matematika 2-sinf [Matn]: darslik / L.O'rinboyeva [va boshq.]. – Toshkent: Respublika ta'lim markazi, 2021. – 192 b.
5. Matematika 2-sinf. Metodik qo'llanma [Matn]: o'qituvchilar uchun metodik qo'llanma / L. O'. O'rinboyeva [va boshq.]. – Toshkent: Respublika ta'lim markazi, 2021. – 160 b.